



Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemonDerginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>**Derleme • Review**

Demokrasiye Geçiş Döneminde Liberal İktisadi Düşüncenin“Hür Fikirler” Mecmuası Özelinde Analizi

Zeynep Şahin*

Öz: Bu çalışmanın konusu, demokrasiye geçiş döneminde farklı liberal yaklaşımları sahiplenen entelektüellerin bir çatı altında toplandığı “Hür Fikirler” mecmuasının iktisadi yönden sahiplendiği anlayışın ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmada mecmuanın yayımlandığı dönemde savunduğu “yeni iktisadi modelin” kendinden önceki dönemlerle benzeşen ve farklılaşan yönlerinin ortaya çıkarılması, ayrıca bunun bir sürekliliği, kırılmayı veya orta yol arayışını mı yansıttığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemi kullanılmak suretiyle elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Mecmuanın iktisadi liberalizmin savunusu açısından bir “sürekliliği” içerdiği; fakat önerilen yeni model incelendiğinde 1929 Ekonomik Buhranı ardından uygulamaya konan “sosyal refah devleti” yaklaşımının etkisinde kaldığı tespit edilmiştir. “Mutedil/ölçülü devletçilik” anlayışı önerilen modeli yansıtırken bireylerin şahsi hürriyet ve girişimlerinin güvence altına alınması ayrıca planlı bir kalkınmanın hedeflenmesi doğrultusunda “orta bir yol arayışı” tahayyülünün zorunluluğuna vurgu yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Milli sanayinin liberal iktisadi modelde de himaye edilebileceğine dair görüşler örnekleriyle sunulmuştur. Türkiye için önerilen iktisadi politikalara yönelik örnekliğin genel olarak Anglo Sakson toplumlar üzerinden özelde ise Amerika’yı yansıtacak şekilde işlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrasiye Geçiş Dönemi, Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce, İktisadi Liberalizm, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Hür Fikirler Mecmuası.

Analysis of Liberal Economic Thought in The Period of Transition to Democracy in The Context of The “Hür Fikirler” Magazine

Abstract: The subject of this study is to reveal the understanding that the “Hür Fikirler” magazine, where intellectuals who adopted different liberal approaches gathered under one roof during the transition to democracy, adopted from an economic point of view. It is aimed to reveal the aspects of the “new economic model” advocated by the magazine at the time of publication that are similar and different from previous periods, as well as to determine whether this reflects continuity, fracture or the search for a middle way. The data obtained by using the document analysis and content analysis method were evaluated. In terms of the defense of economic liberalism in the magazine, it is found that it contains a “continuity”; but when the proposed new model is examined, it is found that the “social welfare state” approach that was implemented after the Economic Depression of 1929 was influenced. While the understanding of “moderate/measured statecraft” reflects the proposed model, it has been concluded that the necessity of securing the personal freedom and initiatives of individuals and the necessity of “searching for a middle way” in line with the targeting of a planned development have been emphasized. The opinions that the national industry can also be protected in the liberal economic model are presented with examples. It has been seen that the example for the economic policies proposed for Türkiye has been processed in a way that reflects the Anglo Saxon societies in general and America in particular.

Keywords: The Period of Transition to Democrac, Liberal Economic Thought in Türkiye, Economic Liberalism, Society for Spreading Free Ideas, Hür Fikirler Magazine.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0001-6013-5888, zenepbassahin@gmail.com.

Cite as/ Atıf: Şahin, Z. (2025). Demokrasiye geçiş döneminde liberal iktisadi düşüncenin“hür fikirler” mecmuası özelinde analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 468-489. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1477456>

Received/Geliş: 06 May/Mayıs 2025

Accepted/Kabul: 28 Mar/Mart 2025

Published/Yayın: 30 Apr/Nisan 2025

Giriş

“İktisadi hürriyetin ortadan kalkması ve vatandaşların sâ-y ve serbestliğinin keyfi surette engellenmesi... iktisadi sefalet yaratan sebeplerin de başında gelir. İster devlet semayederlığı ve kontrolü ile, ister kartel ve tröstler gibi hususî inhisarlar, açık veya kapalı menfaat gruplarıyla iktisadi hürriyetin yok edilmesine taraftar değiliz”
(Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Beyannamesi, Hür Fikirler, 1949: 50)

20. yüzyılın ilk yarısının sonuna doğru Türkiye’de, gerek dış gerekse de iç faktörlerin etkisiyle yeni bir döneme başlamanın sancılarının yaşandığı bir süreç girilmiştir. Çok partili hayata/demokrasiye geçiş dönemi olarak adlandırılan bu süreç yeni arayışlar için göreceli olsa da uygun bir ortam sağlamış, siyasi literatürde rafa kalkmış olan “sivil toplum” kavramının tekrardan hatırlanmasını beraberinde getirmiştir. 1946 yılında ülkede 1.341 cemiyet ile 16 tane siyasi partinin kurulması (Tunaya, 1952) bunu kanıtlar niteliktedir. Bu cemiyetlerden biri de Ali Fuat Başgil ile Ahmet Emin Yalman’ın ortak mesaisi sonucu 1947 yılında kurulmuş, liberal vasıflara sahip ilk sivil teşekkül olan “Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC)”dır. HFYC bir yıl sonra “bu teşekkülün başlıca hizmet ve faaliyet organı” olarak “Hür Fikirler” mecmuasını yayımlamaya başlamıştır. Yalnızca 11 sayı çıkarmış olan mecmua, farklı liberal değerlere sahip entelektüelleri etrafında toplamayı başarmıştır. Mecmuada liberal düşüncenin temel ilkelerinin savunusu yapılmıştır. Dönemin değişen atmosferini yansıtmaya bakımından iktisadi konular yazarlarca gündeme getirilip tartışılmış, çözüm önerileri sunulmuştur.

Cumhuriyetin ilanı sonrası hayata geçirilen iktisadi programlara bakıldığında 1923’ten ekonomik buhranın yaşandığı 1929’a kadar liberal, 1930 ila 1932 yılları arasında devletçi politikaların uygulanmasına geçiş ve bu politikaların pratiğe döküldüğü 1933 ve 1938 arası olmak üzere üç dönemden bahsedilebilir. II. Dünya Savaşı süresince ise savaş ekonomisi güdülmüş, denge politikası izlenmiştir. Savaşın sonuçlanmasını takiben Batı’da liberal değerler kabul görmeye başlamıştır. Türkiye dönemsel olarak karşılaştığı konjonktüre bağlı nedenlerden yönünü Batı olarak belirlemiş, bu doğrultuda adımlar atmaya başlamıştır. Söz konusu dönemdeki gelişmelere duyarsız kalamayan entelektüeller fikirlerini mecmua sayfalarına aktararak döneme ışık tutmaya çalışmıştır. “Hür Fikir” mecmuası etrafında toplanan entelektüeller de böyle bir çaba içine girerek fikri katkı sunma gayretinde bulunmuştur.

Amaç

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı farklı liberal değerlere sahip entelektüelleri etrafında toplamayı basarmış olan “Hür Fikirler” mecmuasının iktisadi yönden sahiplendiği yaklaşımının ortaya çıkarılmasıdır. *Mecmua sahiplendiği iktisadi yaklaşımla sürekliliği, kırılmayı veya bir orta yol arayışını mı yansıtmaktadır?* sorusuna yanıt aranmıştır. Söz konusu soruya yanıt vermek üzere mecmuanın telif ve tercüme eserlerden oluşan seksen dokuz makale ve yayımlanan beş beyanname titizlikle incelenmiştir. Literatür incelendiğinde mecmuanın dönem itibarıyla iktisadi yönden sahiplendiği yaklaşımı bütün yönleriyle müstakil olarak ele alıp inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır¹.

¹ Literatür incelendiğinde “Hür Fikirler” mecmuasının içerik analizi yapılırken alt başlık olarak iktisadi yönüne değinen çalışmalara rastlanılmıştır. Bunlardan biri mecmuanın iktisadi yaklaşımın “serbest piyasa ekonomisi” üzerine temellendiren ve sadece dört makalenin incelenmesine dayanmaktadır. Çalışma için bkz. “Atıl Cem Çiçek ve Gökbörü Önalp, “Çok Partili Siyasal Hayatın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuat Başgil”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2017: 2974-2975. Bir diğeri ise benzer şekilde olmakla birlikte 1929 Ekonomik Bunalımından mecmua yazarlarının etkilendiğine de vurgu yapıldığı görülmüştür. Bkz. İlyas Sucu, “Hür Fikirler Mecmuasının Türk Düşünce Tarihindeki Yeri”, *Vefatının 50. Yıldönümünde Bir Düşünce İnsanı Olan Ali Fuat Başgil ve Siyasi mücadeleleri Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı*, 2017: 319-310-321. Makale olarak yayımlanan şekliyle İlyas Sucu, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Modernleşmesindeki Aks Değişiminin İzleri: Hür Fikirler Mecmuası”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, 62-76.

Yöntem

Çalışmada doküman ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi, araştırmada kullanılacak verilerinin birincil kaynağını teşkil eden çeşitli dokümanların bir araya getirilmesi, incelenmesi, sorgulanması ile analiz edilmesini içermektedir (Sak et al, 2021). Bu yöntemin kullanılması sonucunda ulaşılan bulgular betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yönteminde ise araştırma neticesinde elde edilen veriler toplumsal gerçekliğe sahip olma zorunluluğuna dayandırılmakta başka bir ifadeyle toplumsal olandan soyutlanmaksızın incelenmektedir (Punch, 2016). Bu bağlamda metnin akış kurgusunu ilk olarak iktisadi liberal yaklaşımın Batı'daki gelişim sürecinin incelenmesi oluşturmuştur. Sonrasında söz konusu yaklaşımın dünyadaki gelişim seyrinin Türkiye'ye yansıyan yüzü sırasıyla Osmanlı'nın son evresi, tek parti ve demokrasiye geçiş dönemiyle sınırlandırılmak suretiyle farklı ekoller ışığındaki tezahürüyle ele alınmıştır. Bütün bu bilgiler doğrultusunda "*Hür Fikirler*" mecmuasının içerik analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise mecmuanın sahiplendiği iktisadi yaklaşımın diğer dönemlerle olan ilişkisi değerlendirilerek özgünlüğünün ortaya çıkarılmasına çalışılmış, böylece literatüre katkı sunulması hedeflenmiştir.

Bulgular

Liberal İktisadi Düşüncenin Batı'da Doğuşu ve Gelişimi

Liberal düşüncenin gelişmesinde başlıca iki eğilim etkili olmuştur. Birincisi; anayasa aracılığıyla devletin sınırlandırılması gerektiğine dayanan sınırlı devlet, serbest piyasayı önceleyen laissez faire (iktisadi anlamda), negatif özgürlük, bireyciliği savunan "klasik liberal anlayış"tır. İkincisi ise kimi özgürlüklerin yalnızca devlet yardımıyla daha iyi hale getirilebileceğini öngören, serbest piyasa tarafından meydana gelen dengesizliklerin sosyal tedbirlerle ortadan kaldırmayı hedefleyen, devlete önem veren ve onun olumlu yöndeki müdahalelerini destekleyen pozitif özgürlükçü "sosyal liberal anlayış"tır (Yılmaz, 2003). Buna ek olarak, klasik liberal anlayışın 20. yüzyılda devamı niteliğine sahip "neo-liberal anlayış"ın varlığından da söz edilmelidir. Bu anlayış klasik liberalizmin temel niteliklerini savunmuş, fakat bazı yönlerden ondan ayrılmıştır. Tarihsel süreçte liberal iktisadi yaklaşımın doğuşu ise öncesinde gelişen kapitalist ekonomik anlayışla yakından ilintilidir. Bu yaklaşımın hem kapitalist anlayışından etkilendiği hem de onu şekillendirdiği ifade edilmelidir.

Kapitalizm modern bir sistem olup, Merkantalizm'in ve Fizyokratların etkisiyle kurumsallaşmış, klasik iktisadi düşünceyle şekillenmiştir (Aydemir & Güneş, 2006). Orta Çağ boyunca Avrupa'da egemen olan Merkantalist yaklaşıma karşı gösterilen tepkiler iktisadi liberalizmin gelişmesinde etkili olmuştur. Sermaye birikimini, ticari kapitalizmi ifade eden himayeci/korumacı görüş olan Merkantalizm, 16. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'da kabul görmüş olan ilk iktisadi doktrindir (Yereli, 2003). Orta Çağ devrinde Avrupa'da feodal düzenin yıkılmasıyla merkezi krallıklar güçlenmiş, ulus devlet anlayışı tarih sahnesine çıkmıştır. Ulusal ekonominin güçlendirilmesi amacıyla iç ve dış pazarlarda tüccarların çıkarlarını korumak için koruyucu politikalar izlenmiştir. Böylece tüccarlar ülke yönetimine katılmış, Merkantalizm doğmuştur (Heaton, 1985). Başka bir ifadeyle Merkantalizm, pazar bütünleşmesini ön koşul gören ve ulus devlet tarafından geliştirilen "ulusal korumacı bir iktisat"tır. Feodalizmin yıkılışını takiben merkezi yönetimlerin gittikçe güçlenmesiyle etkili olmaya başlamıştır. Devletin gücünü, sahip olduğu değerli maden hasılasına ve dış ticaret fazlasına dayandıran, dış satımı teşvik edip iç pazarı ve dış alımı kısıtlama yoluyla korumayı amaç edinen bir ekonomi anlayışıdır (Mandel, 1969). Savaş (1997) Merkantalist anlayışı, Orta Çağ devri ile Fizyokratlar tarafından ilk itirazların yapılmaya başlandığı dönem arasındaki iktisadi fikirlerin tümü olarak tanımlamıştır. Kısaca bu dönem, 1500'lerden başlayarak yaklaşık iki yüz elli yıla yayılan bir ticari sermaye biriktirme dönemini (Mandel, 1969) ifade etmektedir.

Merkantalist anlayışta altın, gümüş gibi değerli madenlerin elde edilmesi, ihracatın artırılması ve dış ticaret fazlası verilmesi temel amaçtır. Ayrıca bu anlayışta hâkim olan görüş, mevcut madenlerin ülkeden çıkmasını engellemek ve bunların girişini teşvik etmek için devlet tarafından gümrüklerin işletilmesi, iktisadi faaliyetlerin devletçe himaye edilmesi/korunması, ülkenin zenginleşmesinin diğerlerinin fakirleşmesine bağlı olduğudur (Yereli, 2003). Bu dönem boyunca yaşanan gelişmeler ticari sermayenin yoğunlaşmasını, yeni tekniklerin bulunmasını, eski yapıların ise sanayi lehine ortadan kalkmasını beraberinde getirerek Sanayi Devrimi'ne neden olmuştur (Mandel, 1969). Özetle 17. yüzyılın ortalarına doğru ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçilerek siyasi ve iktisadi kapitalizmin sınırları çizilmiştir.

Özgüven (1991) liberal iktisadi doktrinin doğuşu ile gelişimini; “rasyonalizm/akılcılık, Fizyokrasi, klasik liberalizm ve neo-liberalizm” olmak üzere dört aşamaya ayırmıştır. Rasyonalizm/akılcılık, Batı Avrupa’da her türlü dogmalara ve toplumda baskın olan dini inançlara karşı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda liberalizm, aklın kullanılabilmesi için her türlü zorlamaya karşı bir tepki olarak belirmiştir. Rönesans ve Reform hareketleri süreci ise “bireycilik, bireysel özgürlük” kavramının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle serbest mübadele ve ticaret fikirlerinin desteklenmesi iktisadi faaliyetlere saygınlık kazandırmıştır.

Merkantalist anlayışa ilk tepkiler ise Fizyokratlar tarafından yapılmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkıp, “laissez faire liberalizmi” şeklinde adlandırılan ve iktisadi düşüncenin savunucuları olan Fizyokratlar, ekonomik yaşamda doğal düzenin mevcut olduğunu, evrensel yaşamın insanların koyduğu yasalarla değil doğanın kurallarıyla yönetildiğini savunmuşlardır (Sarica, 1987). Böylece Merkantalist anlayışın “himayeci/korumacı” yaklaşımı yerini Fizyokratların “serbesti yanlısı” düşüncesine bırakmıştır.

Fransız Devrimi ile eş zamanlı başlayan Sanayi Devrimi (1750-1850) liberalizmin hem oluşmasını hem de kökleşmesini sağlayarak düşünsel ve yapısal değişimlere neden olmuştur. Söz konusu dönemde insanın doğaya hâkim hale gelmesi, burjuvazinin siyasi gücü elde etmesi, ekonomik alanda “laissez faire” anlayışının kabulü gerçekleşmiştir (Çetin, 2002). Devrimle ortaya çıkmış olan fabrika sistemi, özellikle kentlere doğru göçleri hızlandırmıştır. Bu durum modern şehirlerin kurulmasına öncülük olurken yeni toplumsal sınıfların, işçi sınıfı gibi, doğuşuna zemin hazırlamıştır (Şahin, 2019). 1776 yılında Adam Smith tarafından kaleme alınan “Milletlerin Zenginliği” eseri, bu dönemde sanayileşmiş ülkelerin sahiplendiği iktisadi anlayışı yansıtmıştır. Klasik iktisadi liberal anlayışa göre, devletler arasında yapılan ticaret ilişkilerinin temelini “serbest ticaret ilkesi” oluşturmuştur (Kibritçioglu, 1994). Klasik liberalizmin hâkim olduğu bu dönemde, devletin müdahalesinden bağımsız şekilde sanayileşmiş, piyasa mekanizması doğrultusunda işlemekte olan bir ekonomik düzen anlayışının savunusu yapılmıştır (Çetin, 2002). Klasik liberal düşüncede devlete biçilen rol ise son derece sınırlı olup, dış güvenlik/savunma, adalet yeni mahkemeler ve iç güvenlik şeklindedir (Yayla, 2002). Bunun nedeni piyasa ekonomisinin sorunsuz bir şekilde işlemesi için devletin ekonomiye dair kurallar koymasına ve korumasına ihtiyaç duyulmasıdır. Böylelikle kendiliğinden işleyen düzene doğrudan müdahale edemeyen devlete bir takım roller verilmiştir (Erdoğan, 1998).

Sanayi Devrimi boyunca sanayileşmeyi gerçekleştiren ülkeler ekonomi, teknoloji, ulaşım, tarım, ticaret gibi pek çok alanda hâkim olmuştur. Sanayileşerek sermaye birikime sahip olan bu ülkeler askeri güç açısından da üstün hale gelmişlerdir. Dünya üç sınıfa ayrılmıştır: Sanayileşen, yarı sömürge ve sömürge. Bu süreç sömürgeci anlayışın emperyalizme dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Dünya ise emperyalist devletler arasındaki vuku bulan rekabet nedeniyle büyük savaşlara sahne olmuştur (İzol ve Cingöz, 2020). Sanayi kapitalizmi zamanla tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir düzen haline gelmiştir. 19. yüzyıl sanayi kapitalizminin dayandığı “gece bekçisi devlet” anlayışı, çalışma şartlarının denetiminin piyasa koşullarına bırakılması nedeniyle güçlünün yanında güçsüzün ise karşısında bir düzen meydana getirmiştir. İşçi kitlesi işveren karşısında karın tokluğuna çalışmak zorunda kalmış, erkekler karşısında çok uzun ve düşük ücretler alan kadınlar, çocuklar ağır çalışma koşullarında ezilmişlerdir (Tok, 2014). Bu süreçler kapitalist sistemin sorgulanmasını ve sosyalizmin bu kitlelerin eşitlik taleplerinin sözcülüğünü üstlenmesini beraberinde getirmiştir.

Sosyal yapıda görülen bu sorunlara ilaveten 1870’li yılların ilk yıllarında meydana gelen ekonomik kriz nedeniyle “laissez faire” anlayışı ve devlet-piyasa ilişkileri neo-klasik iktisatçılar tarafından sorgulanmıştır. Avusturya Okulu, Lozan Okulu ve Cambridge Okulu’ndan meydana gelen Neo-Klasik Okul, klasik liberal öğretinin öncü ilkelerine karşı çıkmıştır. Bu okul ortaya attığı “piyasa başarısızlığı teori” ile piyasanın başarısız olması/yetersizliği halinde devletin sınırlı müdahalede bulunmak suretiyle piyasaya işlerlik kazandırması gerektiğini savunmuştur. 1929 Ekonomik Bunalımı ardından Keynes tarafından benzer eleştirilerin yapılması liberalizmin yeni bir türünün ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Tayyar & Çetin, 2013). Kısaca Sallan’ın (1999) ifade ettiği gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sosyal yapıda meydana gelen eşitsizlikler kapitalizmin kriz yaşamasına ve bunun liberalizmin krizi şeklinde algılanmasına neden olmuştur. Ayrıca liberal ekonomik modelin piyasa-devlet ilişkilerinin sorgulanması zamanla sosyal liberalizmin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Kapitalist ülkelerde piyasa-devlet ilişkisinin yönü devletten yana çevrilmiştir. Devlet, özellikle çalışan bireylerin sosyal güvenliğini temin etmede etkin role sahip olması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır.

“Jandarma, gece bekçisi ya da minimal devlet” gibi kavramlarla nitelendirilen devlet anlayışına dayalı (Tok, 2014) klasik liberal anlayışından sosyal reforma ait kanunların çıkarılması ayrıca zaman içerisinde yapılacak çalışmalara dair devlet müdahalesi savunan sosyal refah devletine doğru geçiş gerçekleşmiştir (Berktaş, 2007). Birçok Avrupa ülkesinde işçi hareketi ile sendikalar güçlenmiş, sosyal demokrat partiler de etkin hale gelmeye başlamıştır. I. ve II. Dünya Savaşı sonucunda meydana gelen ekonomik, toplumsal çöküntüler, 1929 Ekonomik Bunalımı ve faşizm tecrübeleri sosyal liberalizmin dayandığı müdahaleci devlet anlayışını güçlendirerek Keynesyen refah devleti modeline geçişi kolaylaştırmıştır. Bu devlet anlayışı Beveridge Planı paralelinde gelişerek 1950’li ve 1960’lı yıllarda altın çağını yaşamıştır. Sosyal liberal anlayışta bireyin özgürlüğü esas alınmış, “laissez faire” ekonomi ve “gece bekçisi” devlet görüşü yerine “karma ekonomi” modeli benimsenmiştir. Serbest piyasa sisteminin olağan işleyişi içinde ortaya çıkan adaletsizlikleri ortadan kaldırılabilmek adına devletin piyasaya müdahalesinin kaçılmaz olduğu kabul görmüştür (Sallan, 1999).

1960’ların sonuna kadar devam eden “müdahaleci ve yeniden dağıtımcı” anlayışa sahip sosyal refah devleti politikalarının uygulanması, pek çok ülkede devletin rolünü ve fonksiyonlarını genişletmiştir. Devletin bu denli büyümesinin ortaya çıkardığı yüksek vergi yükü, kronik bütçe açıkları, enflasyon gibi yeni sorunlar ile 1970’lerde vuku bulan stagflasyon Keynesyen teori ve sosyal refah devleti anlayışının tıkanmasına ve yeni çözüm arayışına sebep olmuştur. Kapitalizmin bir düzen olarak tekrardan yapılanması, klasik liberal teorinin temel ilkelerinin yeniden işlerlik kazanması sürecine girilmiştir (Elma, 1996). Neo-liberal anlayışta “küçük fakat güçlü devlet” ilkesine dayanan ve ekonomiye yönelik devletin herhangi bir müdahalesinin olmaması gerektiğini savunan serbest piyasa anlayışı daha güçlü şekilde dillendirilmiştir. Kısaca bu dönemde devletin işlevlerinin azaltılması/küçültülmesi, sosyal refah devleti uygulamalarına son verilmesi, ticaretin serbestleştirilmesi, devlet teşekküllerinin özelleştirilmesine yönelik düşünceler savunulmuştur (Tok, 2014). Bu anlayış, 1990’lı ve 2000’li yıllarda vuku bulan ekonomik krizlere karşın hâkimiyetini sürdürmektedir.

Osmanlı’nın Son Evresinden Çok Partili Hayata Geçiş Dönemine: Liberal İktisadi Düşüncenin Türkiye’ye Yansımaları

Devleti çöküşten kurtarmayı amaç edinen fikir akımlarının Osmanlı coğrafyasında filizlenmesinin başlangıcı 19. yüzyılın son çeyreğine denk gelmiştir. Osmanlı coğrafyasında liberal anlayışın ilk belirtilerinin genel kabulü de bu dönemdir. Fakat Osmanlı Devleti’nin patrimonial bir yapıya sahip oluşu, merkezi geleneksel yapı içerisinde siyasi ve iktisadi liberalizmin gelişmesini (İnsel, 2005) zorlaştırmıştır.

Osmanlı Devleti iktisadi açıdan 16. yüzyılın sonlarına kadar kayda değer bir güce sahip olsa da bu yüzyılın ikinci yarısından sonra iktisadi buhranlar yaşamaya başlaması Avrupa’da uygulanmakta

olan Merkantalist politikalara yeterince yanıt verememesini beraberinde getirmiştir. Söz konusu durum Merkantalist dönem sonrası yaşanan Sanayi Devrimi'ne ayak uydurulamamasına neden olmuştur. Merkantalist dönemde, devletin iktisadi politikasını yansıtan “gelenekçilik - fiskalizm - iâşe (provizyonizm)” ile mevcut olan dengeyi koruma yönünde adımlar atılmıştır (Genç, 2015). Bu dönemde Merkantalist anlayışın aksine ihracatı kısıp, ithalatı önceleyen bir iktisat politikası izlenmiş (Bulut, 2000), kısaca iktisatta mal arzını kolaylaştırmak maksadıyla müdahaleci bir iktisadi anlayış kabul görmüştür.

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da egemen olan kapitalist iktisadi yaklaşım ve en parlak dönemini yaşayan liberalizmdir (Çavdar, 1992). Osmanlı Devleti fetihlerin durması ve uzun süren savaşlarla birlikte hem maddi hem de manevi açıdan yıpranmıştı. Fetihlerin durmasının devlete maliyeti toprak kayıplarının yanı sıra gelir kaynaklarının yitirilmesi anlamına gelirken uzun süren savaşlar giderleri artırmış gelirlerin azalmasına neden olmuştur (Kılıçbay, 1994). Gelir gider dengesinin bozulması ise sistem içerisinde bir tıkanıklığın yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Hem mali hem de askeri açıdan yapılan düzenlemelerin bu tıkanıklığı çözememesi nedeniyle Tanzimat döneminde hukuki, ekonomik ve siyasi alanda yeni öneriler sunarak çözüm arayışı içerisine girilmiştir (Çelik, 1993). Liberalizmle tanışma bu sıkıntılı dönemde reform hareketleri neticesinde 19. yüzyılın sonlarına denk gelmiştir. Bu süreçte özellikle değinilmesi gereken 1838 Balta Limanı Anlaşması/Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması'dır. Bu anlaşma ile İngiltere'ye tavizler, kapitülasyon gibi, verilirken kapitalist üretim ilişkilerin de ülkeye girişine kapı aralanmıştır (Çavdar, 1992). 1826 yılından itibaren ülkedeki hammaddenin dışarıya çıkışının önleme amacı taşıyan “yedi vahid/tekel sistemi” uygulaması rafa kalkmış, serbest ticaretin temel ilkelerinin kabul edildiği bir süreç başlamıştır.

Klasik iktisadi düşünce Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin etki alanına girmiş, Friedrich List gibi farklı iktisadi düşünceye sahip düşünürlerin sahiplendiği yaklaşımı yansıtan okullar karşısında baskın bir konumda olmuştur. Bu düşüncenin kurucuları sayılan Adam Smith ve David Ricardo'nun fikirleri okullardaki iktisat dersi kitaplarında yer almıştır. Alman iktisat düşünürlerinden List'in fikirleri 1870'lerden itibaren ülkedeki aydınlar tarafından benimsenmeye başlanmış, ondan etkilenen pek çok iktisatçı görülmüştür. II. Abdülhamit döneminde ise Ahmet Mithat, Akyığıtzade Musa ve Mizancı Murat List'in iktisadi fikirlerinin ülkede benimsenmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Demir, 2019).

İnsel'e (2005) göre, Batı karşısında geri kalmışlığın nedenini araştıran Tanzimat dönemi Osmanlı aydınları kapitalistleşerek Avrupa'yı yakalamanın mümkün olduğunu savunmuşlardır. Tanzimat sonrasında bu görüş güçlü bir şekilde dillendirilmiştir. Fakat bu amaca varabilmenin yolu “serbesti yanlısı ve himayeci/koruyucu” kabulleniş özelinde farklılaşmıştır. Hem Yeni/Genç Osmanlıları hem de Jön Türkleri iktisadî liberalizme ve onun yakından ilişkili olduğu kapitalistleşmeye teveccüh etmeye iten temel gerekçe, örnek almış oldukları burjuva demokratik kurumları ve parlamenter rejimin, bu doğrultuda demokrasi ile özgürlüklerin özünü söz konusu iktisadî sistemin meydana getirdiği inancıdır.

Tanzimat döneminde Sadık Rıfat Paşa, ticari kapitalizmin temel şartlarının yerine getirilmesiyle verimli bir iktisadi yapıya geçilebileceğini belirtmiştir. Ali ve Fuat Paşalar ise iktisat ile özel mülkiyet arasındaki bağlantıya dikkat çekerek liberal politikaların uygulanmasıyla Osmanlı Devleti'nin söz konusu bunalımlardan kurtulabileceğini savunmuşlardır (Çavdar, 1992). Tanzimat'ın ilanı sonrası 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin çıkarılması, müsadere usulünün kaldırılması, miri arazi usulüne son verip özel mülkiyete geçilmesi bu anlayışın bir tezahürü (Seyitdanlioğlu, 1996) olarak okunabilir. Osmanlı Devleti'nde hâkim olan İngiliz iktisat düşüncesine zayıfta olsa 1870'li yıllarda ilk itiraz sesleri yükselmiştir (Sungu, 1940). Yeni Osmanlılar siyasi liberalizmi savunurken iktisadi açıdan “ılımlı himayeci” bir anlayışa sahip olmuştur. Namık Kemal ve Ziya Paşa çıkardıkları “Hürriyet” gazetesinde siyasi liberalizmi savunurken koruyucu gümrük duvarlarının kaldırılmasının geri kalmış memleketlerde meydana getireceği zararlara değinmişlerdir. Serbest ticaret anlayışına ilkesel değil de zamansal olarak itiraz etmişlerdir (İnsel, 2005).

19. yüzyılın ortalarından itibaren iktisadi liberalizmin güçlü savunusu Ohannes Paşa tarafından yapılmıştır. Paşa, Smith'in Osmanlı Devleti'ndeki temsilciliğini yapmış (Seyitdanlioğlu, 1996), iktisadi

alanda devletçiliğin, tekelin ve himayeciliğin yanlış olduğunu belirtmiştir (Erdoğan, 2002). Fakat bu süreçte 1838 Balta Limanı Anlaşması'nın uygulanmasından kaynaklı eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. İktisadi politikaların “himayeci/koruyucu” anlayış doğrultusunda olması gerektiği yönünde düşünceler gündeme gelmiştir. Söz konusu dönemde II. Abdülhamit “himayeci/koruyucu” politikaları savunmuş, bunların oluşumunda ise Ahmet Mithat Efendi etkili olmuştur. Ahmet Mithat Efendi Merkantalist anlayıştan övgüyle bahsetmiş, ülkenin “himayeci/koruyucu” politikalar yardımıyla “laissez faire” anlayışının meydana getireceği siyasi düşüncelerden muhafaza edileceğini belirtmiştir (İnsel, 2005). O, Osmanlı Devleti'nin iktisadi yönden gelişmesinin sanayiye himaye etmesiyle mümkün olacağını (Ülken, 2005) ve sanayileşene kadar gümrük oranlarının yüksek tutulmasının haklı bir gerekçe olduğunu savunmuştur (Mardin, 1985). Bu dönemde “himayeci/korumacı” anlayışı savunan diğer bir isim Mizancı Murat'tır. O, “Mizan” (1886) mecmuasında iktisadi konulara yönelik yazılar yazmış, ülkenin kalkınmasında sanayinin önemli olduğunu ve himaye edilmesinin gerekliliğini belirtmiştir (Demir, 2020).

II. Abdülhamit'in Osmanlı Rus Savaşı nedeniyle meşrutiyeti askıya alması sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında toplanan ve “Jön Türk Hareketi” şeklinde adlandırılan yeni bir muhalefet başlamıştır. 1902 yılında yapılan I. Jön Türk Kongresi'nde ise “müdahaleciler ile âdem-i müdahaleciler” olarak ikiye bölünmüşlerdir. Müdahaleciler, Mehmet Sabahattin'in liderliğinde önce “Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti”, daha sonra ad değiştirerek “Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti” altında faaliyet göstermişlerdir. Âdem-i Müdahaleciler ise Ahmet Rıza liderliğinde “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” kurarak yollarına devam etmişlerdir (Seyitdanlioğlu, 1996). Kapitalistleşme her iki grup içinde birincil amaç olmakla birlikte Mehmet Sabahattin'in liderliğindeki grup “serbest ticareti”, Ahmet Rıza'nın öncülüğündeki grup ise “himayeciliği” savunmuştur. Mehmet Sabahattin'in iktisadi görüşlerindeki esas farklılığına dikkat çekilirse, onun bireyselliğin geliştirilmesine yapmış olduğu vurgunun önemlidir. O, komüniteryen olanlara nispeten bireyci toplumların daha girişimci, bağımsız ve üretken olduğunu savunmuş, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bunalımlı durumdan çıkabilmesinin bireyselliğe önem vermesiyle olacağını belirtmiştir. Merkeziyetçilikten vazgeçilip âdem-i merkezi bir yapıya geçilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Erdoğan, 2002).

1908-1914 yılları arasındaki dönemde Cavid Bey'in savunduğu “liberal kapitalist nizam görüşü” ile İttihatçıların dillendirdikleri “milli iktisat görüşleri” iktisadi alanda var olan iki farklı görüşü yansıtmıştır. Cavid Bey İlmi İktisat (İktisat İlmi)” isimli kitabında klasik iktisadi yaklaşımın tüm ilkelerini yansıtmıştır. İktisadi alanda devlet müdahalesinden uzak piyasa sistemi ve serbest ticareti savunmuştur. Cavid Bey yayımladığı “Ulûm-ı İktisâdiyye ve İctimâiyye Mecmuası” ile bu fikirleri dillendirmiştir (Karakoyunlu, 1993). Mecmua, Balkan Savaşı'na değin devam eden meşrutiyet liberalizminin sözcülüğünü yapmıştır (Toprak, 2013). Cavid Bey'in savunduğu liberal yaklaşımlara yönelik ilk tepkiler ise Akyığıtoğlu Musa Bey'in “Metin”, “Türk Yurdu”, sonrasında “İktisadiyyat” mecmuası etrafından yükselmiştir. “Milli iktisat yaklaşımı” şeklinde kendilerini tanımlayan bu tepki, Jön Türkler Hareketi içinde vuku bulan ikinci bir bölünme (1908'deki Jön Türk Kongresi) ile iktisadi alandan uzaklaşıp siyasi alana doğru kaymıştır. II. Meşrutiyet ilanı akabinde ise rakip siyasi parti programına dönüşmek suretiyle (İnsel, 2005) uzunca bir müddet varlığını sürdürmüştür.

1914'e kadar liberal iktisat politikalar uygulanmış, fakat I. Dünya Savaşı'nın etkileri nedeniyle bu politikalardan uzaklaşmıştır. Bu dönemde milli iktisat politikalar gündeme gelmiş, iktisadi liberalizmden vazgeçilerek yerli bir burjuva sınıfı oluşturmak istenmiştir (Seyitdanlioğlu, 1996). Milli iktisat anlayışı, Türk milliyetçiliğinin iktisadi boyutu olup, Alman iktisat yaklaşımından esinlenilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde girişimci bir burjuva sınıfı meydana getirilmek istenmiştir (Toprak, 2003). Söz konusu durumun temel gerekçesi ise ticaret, bankacılık ve finans sektörlerindeki Türklerin gayrimüslimlere oranla küçük bir azınlığı teşkil etmesidir (Issawi, 1980). İttihat ve Terakki, milli iktisadın temel kaidelerinin hayata geçirmek için I. Dünya Savaşı'nı fırsata dönüştürmek adına ticari ve sanayi alanından gayrimüslimleri tasfiye yoluna giderek varlıklı bir Türk burjuva sınıfı meydana getirmek istemiştir. Bu dönemde, özellikle 1916-1918 yıllarında, milli iktisat yaklaşımının mimarı Kara Kemal Bey'in çabaları önemlidir (Zürcher, 2005). I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkılmasıyla devlet eliyle

milli kapitalist burjuva sınıfı meydana getirilmesi anlayışının temelini oluşturan milli iktisat anlayışı başarısızlığa uğramış, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ise farklı şartlarda yeniden denenmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında 23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. Meclis'te Atatürk'ün liderliğinde I. Grup'a ilk muhalefet II. Grup tarafından yapılmıştır. II. Grup'a ait programa bakıldığında, klasik liberalizme ait temel ilkeleri görmek mümkündür. Bu programda tarımsal sektöre öncelik tanımak suretiyle bir devlet bankasının kurulması, özerk olan demiryolu politikasının izlenmesinin zorunluluğu belirtilmiştir (Demirel, 2011). II. Grup'un bütün programı ayrıntılı incelendiğinde iktisadi liberalizm hususunda "ılımlı bir himayeci/korumacı" yaklaşıma doğru yönelme eğiliminde olduğu görülmüştür. I. Meclis 1 Nisan 1923 tarihinde dağıtılmış, II. Grup üyelerinin tasfiyesi gerçekleşmiştir. 9 Ağustos 1923 tarihinde açılan II. Meclis'te muhalefet ise hilafetin kaldırılması ile cumhuriyetin ilanı konularında yaşanmış, sonrasında dokuz mebus arkadaşıyla Rauf Bey Halk Fırkası'ndan istifa ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TpCF) kurmuştur.

TpCF'nin programına bakıldığında hem siyasi hem de iktisadi alan açısından liberal değerleri yansıtmıştır (Tunaya, 1992). Fırka'nın iktisadi liberalizm özelinde serbest meslek doktrinini benimsediğini ifade eden İnsel (2005), bunun Cavid Bey tarafından dillendirilen Türkiye'ye uluslararası alanda tarımın düştüğüne yönelik bir teslimiyetçilik içermediğini savunmuş, "ılımlı iktisadi liberalizm ile himayeciliğin kesiştiği" zeminde bulunmaya özen gösterdiğini belirtmiştir. Özetle fırka liberalizmin değerlerini siyasi iktisadi alanda liberal ilkeleri sahiplenmiş ve cumhuriyet dönemindeki liberal demokrasinin öncelediği rekabetçi siyasal alanın meydana gelmesine katkı sunmuştur. TpCF'nin savunmuş olduğu bu ilkeler, tek parti döneminde eleştirilere maruz kalmış ve feshine sebebiyet verecek bir boyuta ulaşmıştır. 1925'te doğu vilayetlerinde başlayan Kürt ayaklanmasından TpCF sorumlu tutulmuş, bunun cumhuriyet rejimine yönelik bir tehdit olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir. Sonuç itibarıyla TpCF kapatılmış, tek parti döneminde ancak beş yıl sonra ikinci çok partili hayata geçiş denemesi "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF)" kurulmasıyla olmuştur.

SCF'nin sahiplendiği siyasetin temeli, CHF'nin iktisadi alanda uygulamış olduğu politikalara yönelik eleştiriler (Karpas, 2010) getirmek şeklinde belirtilmiştir. Bu doğrultuda mevcut hükümetin iktisadi alanda uyguladığı yanlış siyasetin ülkeyi yedi yıldır mali açıdan sıkıntı içine soktuğuna yönelik itiraz sesleri yükselmiştir. Halktan alınan vergiler, para politikası, inhisarlar, yabancı sermaye, demiryolu yapımı uygulamaları yanlış olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeple SCF'nin savunduğu temel hedef, ülkeyi iktisadi yönde kaldırmak (Avşar, 1998) şeklinde dillendirilmiştir. Söz konusu hedefe yönelik uygulamaları içeren on bir maddeden oluşan fırka programı incelendiğinde liberal bir yapı arz ettiği görülmektedir. SCF'nin bu programının temel ilkelerini vergilerin düşürülmesi, düşünce özgürlüğü, devlet tekellerinin kalkması (Kongar, 1999), kadınlara seçme hakkının verilmesi, tek dereceli seçim ve iktisadi liberalizm (Tekin & Okutan, 2006) oluşturmuştur. SCF'nin söz konusu politikaları toplumdan büyük bir ilgi görmüştür. Özellikle Fethi Bey'in İzmir'i ziyaretinde "Yaşasın Serbest Ülke" tarzında sloganların atılması (İnsel, 2005) bu ilgiye örnek olarak verilebilir. Bu ziyaret sırasında vuku bulan küçük sınıfların militanca tutumları, grevler ve kitle gösterilerin hükümete muhalif olan grupların fırkanın bünyesinde toplandığını göstermiştir (Ahmad, 2011). Söz konusu durumu CHF kendi iktidarlarına bir tepki şeklinde değil de rejime yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. SCF'nin destekçileri ise "mürteci ile gerici" görülmüş ve eleştirilmiştir (Karpas, 2010). Bütün bu süreç sonucunda fırka, 7 Kasım 1930 tarihinde kurucuları tarafından feshedilmiştir.

Tek parti döneminde uygulanan iktisadi politikalara bakıldığında 1923'ten 1929'a kadarki dönem liberal, 1930-1932 arası devletçiliğe geçiş ile 1932-1938 yılları ise bu devletçilik anlayışının uygulamaya başlandığı dönem şeklinde sınıflandırılabilir. 1929 Ekonomik Buhan'a kadar ki dönemde devlet tarafından özel girişimcilik desteklenmiş, dışa açık bir iktisadi yaklaşım uygulanmıştır. Bu dönemde siyasi ve iktisadi politikaların yönünü belirleyen 17 Şubat ve 4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan "I. İktisat Kongresi" ve 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan "Lozan Antlaşması" olmuştur.

I. İktisat Kongresi'nde özel girişimciliğe gerekli desteğin verilmesi, dışa açık iktisadi yaklaşımın ve yabancı sermayeye yönelik ılımlı bir tavrın gerekliliğine yönelik (Tokgöz, 2009) alınan kararlar

cumhuriyetin iktisadi politikalarını belirlemiştir. Bu kararları şekillendirmek maksadıyla “Milli İktisat” ilkeleri uygulamaya sokulmuştur. Bu uygulamada güdülen temel amaç ise yurdun sanayisinin gelişmesine ön ayak olmak, bireysel teşebbüsü korumak, mülkiyet hakkına gereken özeni göstermek suretiyle bir iktisadi sistemi başlatmaktır (Boratav, 2008). Böylece liberalizme dayalı bir devletçilik anlayışı benimsenmiştir. 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması ile gümrük tarifelerinde herhangi bir değişiklik yapılamaması kararı alınmış, bu durum Türkiye’nin 1929 yılına değin gümrük tarifeleri üzerinde söz hakkına sahip olamamasını beraberinde getirmiştir (Buğra, 1995). 1927’ye gelindiğinde “Teşvik-i Sanayi Kanunu” ile sanayi ve yerli üretim güçlendirilmek istenmiş, ithalatı kolaylaştırmak amacıyla gümrük vergileri sınırlandırılmaya çabalanmıştır (Boratav, 2006). Böylelikle sanayiciye yönelik koruyucu tedbirler alınmış, muafiyet ve teşviklerle kamudan elde edilen hasılanın özel sektöre aktarılmasına çalışılmış, milli bir ekonomiyle yerli sanayici ve tüccar (Yerasimos, 1992) meydana getirilmeye çalışılmıştır. İktisadi yaşamın düzeltilmesi adına atılan bu adımlar Amerika’da ortaya çıkan ve kısa süre içinde tüm dünyaya yayılan 1929 Ekonomik Buhran’ın patlak vermesiyle başka bir yöne evrilmiştir. Söz konusu krizle baş edebilmek için devletin iktisadi alana müdahalesi gerekli görülmüştür. Söz konusu bunalım klasik iktisadi yaklaşımın sorgulanmasını ve devlet müdahaleciliğine yönelik ılımlı bir tutum sergileyen başka bir liberal yaklaşımın kabulünü beraberinde getirmiştir. Türkiye’de iktisadi açıdan ayakta kalabilmesi için değişen küresel iklime ayak uydurmak zorunda kalmış, tek parti dönemindeki himayeci anlayışın başlangıcı bu zaman dilimine denk gelmiştir. 1930 ve 1932 yılları arasında uygulanan bu anlayış, 1933-1938 yıllarında devletçilik düşüncesiyle birleştirilmiştir.

Devletçilik anlayışının savunusu ise iki farklı tahayyül çevresinde şekillenmiştir. Birincisi “ılımlı devletçilik modeli”dir. Bu model, kalkınma için kaçınılmaz güdümlü bir iktisadi politika olup (İnsel, 2005), birey tarafından yerine getirilemeyen devlet eliyle yapmasını talep eden görüştür. İkincisi ise “devletçiliği bir bütün” olarak algılayıp (İnsel, 2005) diğer görüşten daha müdahaleci bir yapıya sahip olan, kamu yararının lazım geldiği her türlü işin devletçe icra edilmesi gerektiğini savunan yaklaşımdır (Boratav, 2006). İnsel’e (2005) göre, o vakte kadar “milli iktisat” kavramı ile kendini nitelendiren kesim daha sonra devletçiliği savunmaya başlamış, onun karşısında yer alan liberalizm ise “ılımlı iktisat” politikasıyla kendini sınırlamıştır. Böylelikle siyaset arenasından siyasi liberalizmin tasfiye aşaması tamamlanmıştır. CHF’nin 1931’de düzenlenmiş olan III. Kurultayı’nda iktisatta “ılımlı” (CHF, 1931), 1935 yılında yapılan IV. Kurultay’da ise liberalizme karşı olmakla birlikte özel sektör ile piyasanın devlet denetiminde olmasını savunan “aşırı devletçilik” düşüncesi (Bila, 1979; CHP, 1935) kabul görmüştür.

Devletçi iktisadi politikaların uygulanması planlı ekonomiye geçilmesiyle başlamıştır. 1934-1938 yılları sürecinde yürürlükte olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türk ekonomisinin kalkındırılmasına çabalanmış, hızlı bir şekilde sanayileşme amaçlanmıştır (Sevgi, 1994). İkinci Beş Yıllık Planı ise 1936’da İktisat Vekili olan Celal Bayar tarafından birinci plandan daha kapsamlı olacak şekilde hazırlanmıştır. 1938 ile 1943 yılları arasını kapsamı düşünülen bu ikinci plan II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla iktisadi bağımsızlığı koruma telaşı, savaşın zorlukları gibi sebeplerden uygulanamamıştır (Çoban, 2012).

Tek parti döneminde liberal fikirlerin savunusu Halide Edip Adıvar, Ahmet Ağaoğlu Hüseyin Avni Ulaş, Hüseyin Cahit Yalçın vb. aydınlar tarafından yapılmıştır. Özellikle Yalçın, yayımladığı “Fikir Hareketleri” mecmuasıyla dönemde etkili olduğu söylenebilir. Bu mecmuadaki kalem oynatan yazarların tamamı ilkesel olarak iktisadi liberalizmi savunmuştur, devletin iktisadi alana yapacağı müdahalelerin olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmişlerdir. Yalçın’da bu fikirlere katılmakta fakat Türkiye gibi sanayileşmemiş, toplumsal sınıfların oluşmadığı ülkelerde İnönü gibi iktisadi devletçiliğe bir savunma aracı, Türk iktisadını kurtarıp, sağlamlaştırmak için en uygulanacak en önemli meslek şeklinde görmüştür (Yüksel, 2005).

II. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu olumsuz koşullardan tüm dünya etkilenmiştir. Bu dönemde Türkiye’de ithalatta yaşanan daralma, yetişkin olan erkeklerin askere gitmesi dolayısıyla üretimde meydana gelen azalma, enflasyonun yükselmesi (Timur, 2003) nedeniyle savaş ekonomisi politikaları uygulanmış ve bu doğrultuda birçok karar alınmıştır. Bunlardan ilki 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen

katı fiyat kontrolleriyle tarımsal ürünlerin düşük fiyatla alınmasını içeren Milli Koruma Yasası'dır (Boratav, 2006). 11 Kasım 1942 tarihinde ise savaş koşullarından kaynaklanan bütçe açıklarını ortadan kaldırmak için meclis tarafından Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarılmıştır (Payaslı, 2011). Diğer bir uygulama ise 14 Mayıs 1945 tarihinde kabul edilen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu (ÇTK)'dur. Söz konusu kanunla hedeflenen toprağı olmayan/yetmeyen ailelere geçimlerine yetecek şekilde toprak verilerek (Demirel, 2013) onların ihtiyaç duyduğu kredi, tarımsal araçlar vb. ihtiyaçları tedarik ederek toprakların belli bir büyüklük düzeyinde kalmasını ve düzgün bir şekilde kullanılmasını (İnce, 2008) sağlamaktır. Bu kanunların dışında Cemiyetler Kanunu, Polis Vazifesi ve Salahiyet Kanunu, İş Kanunu, Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri, Matbuat Kanunu vb. yasal düzenlemeler de yapılmıştır (Bayır, 2011).

CHP içindeki vuku bulan muhalefet, Köy Enstitüleri ile Toprak Reformu Kanunu'nun mecliste görüşülmesi esnasında gerçekleşmiştir (Uyar, 2012). Ayrıca parti içindeki kimi milletvekillerinin dinde reform talebi karşısında ise devletin dine müdahale etmemesi gerektiği görüşü dillendirilmiştir (Şahin, 2008). Yaşanan bu durum İnönü'nün uyguladığı politikalarından rahatsız olan milletvekillerinin Celal Bayar'ın çevresinde toplanması sonucu hizipleşme meydana gelmiştir, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın imzalanması bu sürecin mücadeleye dönüşmesine zemin hazırlamıştır. 1945'te mecliste görüşülmeye başlanan Bütçe Kanunu ve Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nu söz konusu mücadelenin başlangıcına tekabül etmiştir. Muhafif milletvekilleri Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar, Fuat Köprülü tarafından, sonradan Dörtlü Takrir ismiyle anılacak olan, bir öneri meclise sunulmuştur. Sonrasında bu önerinin reddedilmiş, muhalif milletvekilleri ise CHP'den ihraç edilmiştir. Bu milletvekilleri 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi (DP) kurmuş, ülkeyi yeniden çok partili hayatla buluşturmuşlardır.

DP, Türkiye'nin yoksullaşmasına mevcut devletçilik anlayışının neden olduğunu savunmuş, Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi gerektiğinden bahsederek CHP'den daha farklı olan bir iktisadi politikanın hayata geçireceği sinyali vermiştir. Bu süreçte DP'nin hükümetin uyguladığı iktisadi devletçilik politikasını ciddi bir şekilde eleştirmesi, savaş yılları boyunca güç kazanan özel sermaye ile büyük toprak sahipleri tarafından destek görmesini sağlamıştır (Şahin, 2007).

II. Dünya Savaşı sonrası Batı ile bütünleşmek isteyen Türkiye için en önemli mesele iktisadi liberalleşme olmuştur. Bunun gerçekleşmesi için uluslararası serbest ticaretin desteklemesi, korumacı/himayeci anlayışın terk edilmesi, döviz kurlarının ise yeniden ayarlanması zorunluluğu doğmuştur. Türkiye, kendi kendine yeten bir ülke olma, milli bir sanayi meydana getirmek için gayret sarf eden içe dönük devletçi iktisadi anlayışın değişmesinin gerekliliği hissedilmiştir (Çoşar, 2004). Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzenine dâhil olmak istediğini ilk olarak 1944'te gerçekleşen ve iktisadi düzenin yeniden inşa edilmeye çabaladığı Bretton Woods Konferansı'nda yer alarak göstermiştir. Bu durum, 11 Mart 1947 tarihinde yapılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na üyeliği ile somutlaşmıştır (Şahin, 2007). Söz konusu sürecin iç politikadaki yansıması ilkte devletçi ve müdahaleci iktisadi uygulamalarda bir ılımlaşma, akabinde devletçilik yaklaşımının terkedilmesiyle gerçekleşmiştir.

CHP'nin devletçilik anlayışından tavizi ilk olarak 1943'teki VI. CHP Kurultayı gerçekleşmiştir. Bu kurultayda kapitalist kesime yönelik bazı ayrıcalıklar gündeme gelmiş (Koç, 2014), 1946'da kurulan Recep Peker hükümeti programına ise süreci desteklemeye yönelik maddeler eklenmiştir (Ahmad, 2007). 1947 yılına gelindiğinde CHP'nin VII. Kurultayı gerçekleşmiş, devletçilik anlayışı terk edilmiştir (Sancaktar, 2012). Söz konusu kurultayda yatırım alanı açısından devlet ve özel sektör ayrımı yapılarak serbest ticaret egemen kılınmaya uğraşılmıştır (Bila, 1979). Truman doktrini, Marshall yardımı ve Barker, Hiltz, Thomburg heyet raporları bu anlayışın varlığını kaybettiğini kanıtlar niteliktedir (Payaslı, 2011). İlâveten Türk lirası dolar karşısında 7 Eylül 1946 tarihinde %54,3 oranında devalüe edilmiştir (Şahin, 2007). Ama demokratikleşme, liberalleşmeye yönelik yapılan söz konusu değişimler sermaye gruplarını tatmin etmemiştir. Bu nedenle Belediye Gazinosu'nda 22-27 Kasım 1948 tarihleri arasında beş sivil örgütünün mensubu toplamda 1100 delegenin yer aldığı Türkiye İktisat Kongresi gerçekleştirilmesiyle hissedilmiştir. Bu kongrede ise başta devletçilik olmak üzere devlet müdahalesi,

vergi reformu, dış ticaret yaklaşımı şiddetle tenkit edilmiştir (İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü, 1948). Özetle Türkiye’de 1946’lı yılların başlarından itibaren devletçilikten liberalizme geçiş düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. 1950’den itibaren liberal ekonomi uygulanmaya başlanmış, kapitalist bir kalkınma hedeflenmiştir (Elma, 1996)

“Hür Fikirler” Mecmuasında Liberal İktisadi Yaklaşımın İz Düşümü

“*Hür Fikirler*” mecmuası, Ali Fuat Başgil ve Ahmet Emin Yalman’ın bir araya gelerek ve etraflarında farklı liberal değerlere sahip entelektüelleri de toplamayı başararak kurdukları “*Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*”nin yayın organı olarak çıkarılmaya başlanmıştır². Mecmuanın içerik analizi yapıldığında; 26 tane tercüme ve 63 telif makale, 5 beyanname, 75 fikir hareketleri, 5 cemiyetle ilgili haber ile iktibaslar olmak üzere 11 yazıya rastlanılmıştır. Bireycilik, bireyin dokunulmazlığı ve özerkliği, özel mülkiyet, aile, özgürlükler (basın, fikir ve vicdan, ilim ile okuma, din, dil), liberal demokrasi, iktisat ile ilgili konularda yazılar kaleme alınmıştır.

Bireycilik özelinde memuada Locke’un rasyonel siyasi teorisinin izlerini görmek mümkündür. Akıl sahibi bireyin maddi, manevi kabiliyetini istediği gibi kullanmasında özgürlüğe olan vurgu bu teorisin bir yasması olarak okunabilir. Fakat bireyin bu özgürlük içinde “ahlâki değerlere ve kanuna” riayet etmesi gerektiği ivedilikle tekrarlanmıştır. Toplumun gücü onu oluşturan bireylerin kudretiyle orantılı olarak kabul görmüştür. Mecmuada devletin görevleri iç, dış güvenlik ve adaletin sağlanması ol klasik liberal teorisin temel yaklaşımını yansıtmıştır. Devletin bu doğrultuda bireysel özgürlüklere hiçbir şekilde müdahale edemeyeceği salık verilmiştir. Negatif özgürlük anlayışının mecmuadaki yazılardaki genel bakış açısını yansıttığı ifade edilmelidir. Özellikle Başgil’in kaleme aldığı makalelerde bu durum çok daha fazla hissedilmektedir. Mecmuadaki diğer yazarlar özgürlük üzerine kalem oynatarak Başgil’e destek olmuşlardır. Mecmuada bu temayla ilgili olarak pek çok tercüme ve özgün makale yayımlanmıştır. Bunlar, çalışmada çeşitli alt-temalar şeklinde ele alınıp, incelenmiştir: “*Matbuat (Basın) Özgürlüğü/Hürriyeti, Fikir ve Vicdan Özgürlüğü/Hürriyeti, İlim ve Okuma Özgürlüğü/Hürriyeti, Konuşma ve Yazma Özgürlüğü/Hürriyeti, Din Özgürlüğü/Hürriyeti ve Laiklik*”.

Bu minvalde çalışmanın bu kısmında mecmuanın iktisadi bakış açısının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Mecmuada ilgili makaleler iki alt başlık altında toplanmış ve incelenmiştir. İlki, mevcut iktisadi politikalara getirilen eleştiriler ile sorunlara yönelik çözüm arayışı çerçevesinde önerilen model; ikincisi iktisadi politikalara Anglo Sakson toplumlar, özelde ise Amerika, temelinde sunulan örnek modeldir. Böylece mecmuada savunulan iktisadi yaklaşım bütün ayrıntılarıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Mevcut İktisat Politikasına Yönelik Eleştiriler ve Çözüm Arayışı Temelinde Önerilen Yeni İktisadi Model

1940’lı yıllarda iç politikada başta devletçi iktisadi politikalarda görülen ılımlaşma süreci sonrasında devletçilikten liberalizme geçiş düşüncesi gittikçe önem kazanmıştır. Mecmuada 1929

² Hür Fikirler mecmuasının imtiyaz sahibi “Ali Fuat Başgil”, yazı işlerini yürüten “Nejat Özgür” olarak belirtilmiştir. Mecmuanın dikkate değer özelliklerinden birisi ise logosunun altında her sayıda yer alan özgürlük/hürriyet ile adalet değerlerini içeren serlevhalara yer verilmesi olduğu ifade edilmelidir. 1 Ekim 1947 tarihinde çıkarılmaya başlanan mecmuanın son sayısı Eylül 1949’da yayımlanmıştır. Yazar kadrosunun oldukça zengin olduğu belirtilmelidir. Ali Fuat Başgil, A. Adnan Adıvar, Ahmet Emin Yalman, M. Ali Sebük, Osman F. Okyar, Kemal Cündübeyoğlu, Burhan Apaydın, H. Suphi Tanrıöver, Cihad Baban, Sulhî Dönmezer, Bahri Savcı, Selim Ragıp Emeç, Muvaffak Benderli, İsmet Alkan, Fahir Hâdi Armağanoğlu, Halide Edip Adıvar, Nejat Özgür, Orhan Apaydın, Hıfzı Tevfik Gönensay, Celal Dereoglu, Mustafa Hakkı Akansel, Abdülhak Kemal Yörük, M. İskender Özturanlı bunlardan bazılarıdır.

Ekonomik Buhran sonrası uygulanmaya başlayan Keynesyen iktisadi yaklaşımın etkileri üzerinde durulurken kabul gören iktisadi yaklaşım ise “ölçü” ekseninde şekillenen bir devletçilik anlayışını yansıtmıştır.

Mecmuada bireysel teşebbüs özgürlüğüne engel olmaması koşuluyla “ölçülü/mutedil” bir devletçiliğe kapı aralanmıştır. İsmet Alkan (1949) *“Ekonomide Devletçilik ve Fert Hürriyeti”* adlı yazısında mutedil devletçiliğin sınırların iyi bir şekilde hem tayin hem de tespit edilmesi ve değişen durumlara uyum sağlama kapasitesine sahip olması gerektiğini savunmuştur. Aksi durumda “bireysel özgürlüğe” zarar vereceğinin altını çizmiştir. Türkiye’de devletçilik yaklaşımının Cumhuriyet döneminden itibaren iktisadi alanda uygulandığından kökleşerek yerleştiğini belirtmiştir. Bu alanda dikkat edilmesi gerekenin “bireysel özgürlüğe” yönelik tutum ve müdahale sorunu olduğunu dillendirmiştir. Devletin iktisadi alandaki faaliyetlere katılması ve çeşitli işletmelere sahip olma, yönetme hakkını elde etmesini bireyin geçim ile iş alanına yönelik bir müdahale olarak görmüş, bunun özgürlüğe yönelik bir tehdit olarak algılanacağını savunmuştur. Kemal Tosun (1949, s. 186) *“Devletçilik Meselemiz”* başlıklı yazında “ölçülü/mutedil devletçilik” anlayışını; ... *“ne ferdi ne de devleti gaye edinen bir nizam olmalıdır. Zira bunlardan birini gaye ittihaz etmek, egoizmi kamçılar; égocentrique bir zihniyet tevlit eder. Ferdî hayatta olduğu gibi, içtimâî hayatta da bu zihniyet çok kötü neticeye ulaşır”* şeklinde ifade ederek Alkan gibi sınırların iyi tespit edilmesi gerektiğine gönderme yapmıştır.

Abdülhak Kemal Yörük (1949) devletin iktisadi hürriyete, yani piyasaya, müdahale etmemesi gerektiğini belirtmekle birlikte devletçiliği tamamen iktisadi yaşamdan soyutlamamıştır. Devletin kendi görev alanı kapsamına giren meselelerde iktisadi sahaya sınırlı olmak koşuluyla müdahalesini lüzumlu görmüş, fakat bireyin iktisadi yaşamına karışılmaması, tercihlerini özgürce yapabilmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Yörük (1949, s. 57) yazısının sonunda ise devletçiliğin sınırlarının kesin bir şekilde belirlenmemesinin otoriter, totaliter yönetimlere kapı aralayacağını şu şekilde ifade etmiştir; *“Totaliter ve otoriter nizamın devletçilik kisvesi altında ortaya çıkabileceğini, devletçiliği isteyenlerin ve tatbik edenlerin huluslarına ve iyi niyetlerine rağmen bu sistemin fert hürriyetini yok edecek bir istibdada kadar varmak istidadında bulunduğunu unutmayalım.”* Buradan klasik liberallerin devletin ekonomik müdahalesinin artmasının özgürlükleri tehlikeye sokacağı düşüncesi ve bu durumun despotik rejimlere zemin hazırlayacağı tehlikesi kabul görmekte fakat devlet tamam iktisadi hayatın dışına itilmeyip “ölçü” unsurunun öne çıktığı görülmektedir. Söz konusu bakış açısı tüm yazılara sinmiştir.

Tosun (1949) devletçiliği programsızlığı ve bünyesinde var olan nedenlerden eleştirerek istenilen refah düzeyine ulaşamamasının bunlardan kaynaklandığını belirtmiştir. İktisat Kongresi tarafından sunulan devletçilik raporunu analiz ederek, devletin görevlerine tekrardan dönmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. İlk olarak devletin kendine has görevlerini düzgün bir şekilde yerine getirmesinin önemini vurgulamıştır. Devlet ile özel sektörün aynı alanda rekabet etmemesini, eğer iktisadi açıdan istikrar arzulanıyorsa ülke sınırları içine yabancı sermayenin çekilmesinin gerekliliği ve özel sektörün karşılaştığı engellerin bertaraf edilmesinin zorunluluğunu belirtmiştir. Ancak Tosun’un (1949, s. 186-187) yazısında devlete biçtiği rol diğerlerinden farksız değildir: *“Devletin ekonomik siyasetinin, teşvik tanzim ve murakabeden ibaret olması, işletmecilik yapmamasıdır. Devlet, işletmelerden ‘peyderpey elini çekmeli’ ve onları ‘hususî teşebbüslerle kooperatiflere devretmeli’ ve ‘bilhassa, hiçbir surette serbest piyasadaki teşebbüsler karşısında hem rakip, hem mürakip durumda bulunmamalıdır.”*

Benzer şekilde İktisat kongresine değinen Nejat Özgür *“1948 Türkiye İktisat Kongresi”* başlıklı yazısında düzenlenen kongreye yönelik düşüncelerini aktarmıştır. Bu kongrenin, 1923’te yapılandırılan farklı olduğunu belirtirken ilkinin hükümetin girişimleriyle yapıldığını, iktidar partisinin dillendirdiği iktisadi yaklaşımı yansıttığına dikkat çekmiştir. İkinci kongrenin 1250 münevver ile iş adamının iştirakiyle tamamen özel teşekküllerin girişimiyle gerçekleştiğini vurgulamıştır (Özgür, 1949). Kongre katılım açısından hükümet ile özel teşekküllerin ilgisizliğinin onu üzüntü ve hayrete düşürdüğünü şu ifadelerle aktarmıştır (Özgür, 1949, s. 139): *“Vatandaşların umumi hayata karşı olan bu alâkasını hükümetin ve iktidar partisinin memnuniyetle karşılaması halkın düşüncelerini anlamaya, bunu bir ilham ve irşat kaynağı saymaya meyil göstermesi beklenirdi. Halbuki hakikat tamamıyla aksine olmuştur.”* Kongre sırasında dış ticaret, devletçilik, vergi reformunun münakaşaya açıldığını belirten

Özgür'ün (1949) son minvalde devletin iktisadi politikasını; özel mülkiyete dayanan, bireyin iktisadi özgürlüklerini muhafaza eden, iktisadi alanda özel teşebbüsü esas alan, milli ekonomiye kılavuz olan sosyal adaleti konu edinen bir sistem şeklinde belirlediği ifade edilmelidir. Ayrıca devletin amme hizmetleri hariç, bireyin teşebbüs ve hareket özgürlüğüne katıyen müdahalede bulunulmamasını savunması klasik liberal çizgiye daha yakın tavır aldığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra Emery Reves'in "*Sosyalizmin İflası*" adlı kitabının bir kısmının çevirisini yaparak mecmuaya yansıtan Mehmet Değer, devletçilikten ziyade "özel girişimciliği" ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Söz konusu yazıda güdümlü olarak çalışan hiçbir ekonominin istenilen başarıyı yakalamayacağı belirtilerek ekonominin kuvvetli bir biçimde yol almasının girişimciliğe bağlı olduğu, devletin denetimindeki ekonomik alanların bundan mahrum kaldığı dillendirilmiştir. Piyasanın ihtiyacı olan gereksinimlerin hepsinin devlet tarafından yerine getirilemeyeceği, yeni yatırımlara dair düşüncelerin hayata geçirilmesiyle ekonominin daha etkin ve verimli olacağı vurgulanmıştır (Reves'ten aktaran Değer, 1949). Burada ise devlete biçilen rol daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

"*Münevverlerimizi Bekliyen Vazife*" başlıklı yazısında Nejat Özgür, II. Dünya Savaşı sonrası sahip olduğu siyasi ve sosyal şartlara göre her memleketin kendine has bir program uygulamasına rağmen Türkiye'de aksi bir durumun yaşandığını belirterek burada bir hareketsizliğin, durgunluğun varlığına dikkat çekmiştir. Bu durum karşısında iktidarın mevcut politikasından taviz vermemesini tenkit etmiştir (Özgür, 1949). Bireye özgürce davranma alanı tanımayan, her alanda kendini hissettiren ve kötü bir şekilde uygulanan devletçilik anlayışının, ölçülü bir sosyalizmden çokça fayda uman vatandaşlarda hayal kırıklığı yarattığını belirtmiştir. Söz konusu durumun sebebini ise tatbik edilen devletçiliğin kötü yönetimi, işletmeciliğe el atması, kırtasiyecilik yapması, bireye özgürlük hakkı sunmaması, sınırlarının muğlak olması şeklinde ifade etmiştir. Devletin kurulmasını izleyen yıllarda mecburi bir şekilde "mutedil bir devletçilik" anlayışının uygulandığını, sonrasında ise devlet kapitalizmi haline gelmesinin bu durumlara sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Bu dönemde izlenen müfrit devletçi anlayışın uygulanma nedenine bir anlam veremeyerek, memleketin iç ve dış alanda huzura kavuşması, milli hâkimiyetin uygulanması, güven telkin edip itibar görmesi için söz konusu anlayıştan vazgeçilmesi, demokrasi ve kurumlarının yerleştirilmesinin önemine dikkat çekmiştir (Özgür, 1949). 22 Kasım 1948 tarihinde gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nin bazı anlaşmazlıklar sebebiyle sekteye uğradığını belirtmiş, fakat ülkedeki iktisadi meselelere dair yetenekli birçok iş ve bilim insanını bir araya getirmesi açısından değerli olduğunun altını çizmiştir.

"*Devletçilik ve Hürriyet*" başlıklı yazısında Abdülhak Kemal Yörük (1949) himayeci/korumacı anlayışı, milli sermayenin daha ileri noktaya taşınarak geliştirilmesine ve memleketteki emekçi kesimin korunmasına yönelik bir önlem olduğunu belirtmiştir. II. Dünya Savaşı ve ekonomik buhrandan sonra ülkelerin kendilerini kurtarmak amacıyla tatbik etmesi gerektiği sistemi (Yörük, 1949, s. 148); "*bütün tatbikiyle devletçilik değil de gümrük setleri ile oluşturulmuş himaye, içeride ise değişik yollarla oluşturulacak teşvik ve tanzim sistemi*" şeklinde izah etmiştir. Bunun gerekçesini; "*himayecilik/milli ekonominin liberalizmin en yüksek mertebede uygulandığı ülkelerde varlığını devam ettirebileceğini*" belirterek açıklamıştır.

"*İktisatta Plan veya Plansızlık*" başlıklı yazısında Osman Okyar, Keynesyen'in fikirlerini "*ne tam manasıyla plancılık ne de plansızlık*" olarak tanımlamıştır. Söz konusu yaklaşımda bir planın varlığına dikkat çekerek sınırlarının olduğunu belirtmiş, memleketin koşullarına göre farklılaşabileceğini, ekonominin tayin ve tanziminde bireylerin serbest hareket edebileceğini dillendirmiştir. Bu yaklaşımın savunduğu üç amacın, - istikrar, azami randıman, sosyal adalet -, bu şekilde çok daha kolay meydana çıkacağını savunmuştur. Okyar (1948, s. 28) yazısında Adnan Adıvar'dan alıntı yaparak kapitalizme ve devletçilik anlayışına değinmiş, 1933 yılında Amerika'nın New Deal politikalarını uygulayarak devletçiliğe yakın bir yol izlediğini vurgulamış, iktisattaki sınır sahalarını; "*bunlar memleket ve zamana göre, kâh devletin üzerinde, kâh fertlerin üzerinde kalması icabeder. Hudutlar hiçbir zaman muayyen değildir*" ifadelerini kullanarak aktarmıştır. İktisadi alandaki mevcut sorunu şöyle izah etmiştir (Okyar, 1948, s. 28): "*Bizce bugün, iktisadî ve daha geniş sahada, asıl dava plancılık ile plânsızlık arasında değildir. Asıl dava, İktisadî vetirelerde fertlerin şahsî*

teşebbüslerine ve hürriyetlerine büyük bir yer sağlayan az veya çok planlı sistemler ile bu hürriyeti tamamiyle inkâr eden plânlı sistemler arasındadır.”

“*Milli İşletmeciliğimizi Geliştirmeliyiz!*” başlıklı yazısında İsmet Alkan (1949) hem devletçilik politikasının plandan yoksunluğunu hem de milli himaye anlayışının öngörüsüzlüğüne ayrı ayrı eleştirmiştir. Ülkede milli işletmecilik açısından atılan adımların değerli olduğu; fakat bunların bir plan dâhilinde tatbik edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Plandan yoksunluğu ise büyük bir hata olarak nitelendirmiş, milli işletmeciliğe yönelik ilk temellerin atıldığı farklı işletmelerin açılıp, idare edildiği dönemde çok daha temkinli ve düzenli olunması gerektiğini belirtmiştir. Özetle milli işletmeciliğin kuruluşundan bu yana plansız olarak yol alındığının altını çizmiştir. Ayrıca tüm çalışmalarda şahsi ve keyfi bir biçimde her gelen yetkilinin isteği doğrultusunda hareket edilmesinin ülkedeki iktisadi yapının istikrara ulaşamamasına neden olduğunu ve işletmeciliğe zarar verildiğini belirtmiş, bu yolda ısrarla gidilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuştur.

“*İktisadi Buhrana Dair II*” başlıklı yazısında Fethi Okyar (1949) benzer şeklide istikrarsızlık, plansızlık, öngörüsüzlükten bahsetmiştir. Ülkede içerisinde iktisadi değil de güvenlik buhranının olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun sebeplerinden ilkinin, peşi sıra gelen hükümetlerin iktisadi, mali konulardaki keyfi uygulamaları; ikincisini, devletçilik politikası şeklinde sıralamıştır. Söz konusu mevzuda prensip eksikliğinden bahsetmiştir. “*Devletçilik ve Hürriyet*” başlıklı yazısında Abdülhak Kemal Yörük (1949) ise milli sanayinin himayesinin liberal iktisadi modelde de yapılabileceğini savunmuştur. Liberalizm güçlü bir şekilde var olduğu dönemlerde dahi bazı ülkelerde yerli sanayi ile ziraatı himaye için önlemler alındığını ifade etmiştir. Devletin iktisadi durumlar karşısında aktif bir şekilde hareket ederek yerli sanayinin istismarcı ve gevşek bir duruma düşmesine meyil vermeyecek önlemleri uygulamada kendisini mükellef görmesinin yararlı olacağını altını çizmiştir.

Anglosakson Toplamlar, Özelde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Örneğinde İktisadi Politikaların Savunusu

Mecmuada Türkiye için önerilen iktisadi politikalara yönelik örneklik genel olarak Anglo Sakson toplumlar üzerinden özelde Amerika’yı yansıtan bir model olarak kabul görmüştür. Sosyalizm ve liberalizmin karşılaştırılmasının yapılmış, ayrıca Sovyet Rusya ile Amerika’ya bu durum ekseninde rol biçilmiştir.

“*Devletçilik ve Hürriyet*” başlıklı yazısında Abdülhak Kemal Yörük (1949), devletçilik anlayışını İngiltere’nin liberal iktisadi yaklaşımı ve Rusya örneğindeki iktisadi uygulaması özelinde milli himayeciliği karşılaştırmıştır. Rusya’da devletçiliğin tam manasıyla uygulanmak suretiyle iktisadi esarete dönüştüğünü belirtmiştir. Milli sanayiye yönelik himayenin ise liberalizmin en parlak dönemlerinde bile tatbik edildiğini savunmuştur. Süreyya Ağaoğlu tarafından aktarılan ve Prof. Max Salvadori ait olan “*Birleşik Amerikada Liberalizm*” başlıklı yazıda ise söz konusu örnekliliği açıkça görmek mümkündür. Burada Amerika’da kullanılan liberal tabirinin keşmekeşliğinden dem vurulmuştur. Devletin gün geçtikçe varlığını artırmasının kabulü ve devletçiliğin benimsenmesinin yanlışlığından bahsedilmiştir. Amerika’nın da Avrupa’daki ülkelerin yaptığı hataya düştüğünü belirtmiş, var olan müesseselerde reform yapması gerekirken “*teşebbüsün bireylerden değil de devletten geleceği muhtelif ‘devletçilik’ neveleri terviç*” edildiğinin altını çizmiştir. Bunun kar zarar hesaplanması yapılmadan doğrudan kabul görmesinin doğru olmadığını “*onlara göre ferdicilik kapkara, sosyalizm bembeyazdır*” ifadesiyle özetlemeye çalışmıştır (Ağaoğlu, 1949). Söz konusu durumun Amerika’da liberal tabirin kullanımdan kaynaklanan keşmekeşlikten ileri geldiğini ifade etmiştir. Ülkede var olan iki çeşit liberal türden bahsetmiştir (Ağaoğlu, 1948, s. 35): “*Ferdin imkân nisbedinde ne yapacağını kendi kendine tayin etmekte olduğu bir cemiyetin faydalarına kani ve başkalarına iknâ etmek kuvvetini kaybetmişe benzeyen an’anevi manada liberaller; halkın yaptığının ve düşündüğünün devlet tarafından tayin edilmekte olduğu bir cemiyet içinde tahakkuk ettiğine inanan, daha tecavüzkar ‘liberaller’.*”

“*Liberallik Modası Geçmiş Bir Gidiş Midir?*” başlıklı yazısında Ahmet Emin Yalman (1948), II. Dünya Savaşı akabinde kazanan devletlerin yanında ideoloji fark açısından, liberalizm ile sosyalizmin, Batı ve Doğu âleminin hürriyet, ilerleme ve demokrasiye yeni manalar yüklendiğinden bahsetmiştir. Sovyet dünyasında ise bu kavramlara farklı anlamlar atfedildiğini vurgulamıştır. Komünizm kabul görmemekle birlikte liberalizme düşmanlığın solculuk adı altına oluştuğunu, İngiltere’nin de bu durumun etkisinde kaldığını ifade etmiştir. İngiltere ile diğer devletler tarafından yeni uygulanmaya başladığı devletçilik anlayışını Türkiye’nin evvelden tecrübe ettiğini, fakat bunun kazançlı bir yol olmadığını belirterek “*hür ve verimli gidişini avdet edebilecek mevkide*” olan liberalizmin tercih edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Fahir Hâdi Armaoğlu (1949) “*Bugünkü Dünyamız*” başlıklı yazısında Yalman’ın ifade ettiği gibi II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın iki kutba bölündüğünü belirtmiştir. Bu iki kutbun liderliğini iki farklı iktisadi öğretinin temsilciliğini üstlenen iki muazzam gücün üstlendiğini savunmuştur: *Komünizmi mümessili Sovyet Rusya ve Kapitalizmin mümessili Birleşik Amerika.*” Komünizmin kapitalizme göre tarihsel olarak yeni olduğunu ve vaatlerinin de yerine getirilmesi açısından miadını doldurduğunu belirtmiştir. Rusya’da otuz yıl önce Karl Marks tarafından savunulan Komünist doktrinin başarısızlık deryasında boğulduğunu ve vaatler ile sonuçlar arasındaki uçurumların derinliğinden bahsetmiştir. Bu tarz bir iktisadi sistem ve rejimin bireyin hürriyeti ve refahı ile daha huzurlu bir yaşam koşulları sağlama imkânı sunamayacağını savunmuştur. Komünizme kıyasla kapitalizmin üstünlüklerini sıralamış, liberalizm sayesinde kapitalizmin bireye daha geniş fırsatlar sunduğunu vurgulamıştır.

Nezahet Nurettin Ege tarafından William Hard’dan aktarılan “*Demokrasi Cihanından Portreler*” başlıklı çeviri yazısında (1949, s. 323); “*bütün dünyada liberalizm ve komünizm felsefesinin amansız bir mücadeleye giriştiği bu korkunç senelerden liberalizmin en büyük zaferini yaşadığı birleşik Amerikadaki iktisadi hayatın iç yüzünü*” aktarmaya çalıştığı belirtilmiştir. Amerika’daki var olan iktisadi yaşamın nasıl işlediğini örnekler vererek izah edilmiş, mevcut büyük iktisadi kurumların (hastaneler, okul, sigorta şirketleri gibi) %60’ının mal varlığı büyük iş insanlarına aitken %40’ın ise amele sınıfının olduğunu savunulmuştur. “*Amerikan iktisadiyatı, halk tarafından, halk elile ve halk için işleyen bu kapitalist sistemdir*” ifadesiyle bu düşünce desteklenmiştir.

Alfreds Edwards’tan aktarmış olduğu “*İngilteredeki Sosyalist Tecrübelerden Alınacak Dersler*” başlıklı çeviri yazısında Ege (1949), II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’de hükümeti kurmakla görevlendirilen İşçi Partisi’nin uygulamış olduğu devletçilik politikalarıyla öncesinde tatbik edilen kapitalist sistem kıyaslamıştır. İngiltere’de sosyalizmin kabul edilmesi sonucu uygulanan millileştirme uygulamalarının yanlışlığından bahsetmiş, kapitalizmin zararlarını bertaraf etmenin sosyalizmin yararlarını savunmakla mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Kapitalist sisteme yönelik plansızlık iddiasının gaflet ile dalaleti yansıttığını, fakat İngiltere’deki mevcut hükümetin bunu kavrayamadığını vurgulamıştır. Amerika’nın uyguladığı politikalar örnek gösterilmiş, bir ülkedeki iktisadi refahın yalnızca bütün sınıfların menfaati ile vuku bulacağını vurgulanmıştır. “*Eski Dünyada Kapitalizm İflâs Etmemiştir. Fakat, Kapitalistler Kapitalizmi İflâsa Sürüklemişlerdir*” başlıklı çeviri yazısında Ege (1949) yaygın bir temayı mecmuaya taşıdığına rastlanılmıştır. Bu temanın iddiasına bakıldığında, Amerika’da kapitalizmin işleyişi nedeniyle işçilerin sistemle barışık ve Avrupa’daki kapitalizm sistemin tersine avantajlı konumda olduğudur. Bunun ortaya atılmasının gerekçesi geniş halk kitlelerince kapitalizme duyulan hoşnutsuzluk ve bunun sosyalizme olan eğilimi artırdığını belirterek Amerika’da kapitalist sistemin neden olduğu eşitsizliklerin dengelenmesinden dolayı sosyalizmin esas tezlerinin çürütüldüğünü savunmaktadır.

“*Amerikan İşçileri Amerikan Serbest Teşebbüs Sistemi Hakkında Ne Düşünüyorlar?*” adlı yazısında Arthur Bearce ve Luis Villanon (1949) Amerika’daki işçilerinin buradaki demokratik, serbest sistem girişiminin değerine, geçerli olmasına yönelik inancının önemine dikkat çekmiştir. Amerika’da o dönemde vuku bulan grevlerin özgür bir toplumda yapılacak seçimleri kazanmak, hükümeti zor durumda bırakmak niyetiyle yapılmadığını avantajlı bir konum isteğine tercüman olma amacını taşıdığını savunmuştur. 1929 Ekonomik Buhranının endişesini Amerika’daki işçilerin yaşamadığını ve serbest sistem girişiminin refah içinde süreceği kanaatini taşıdıklarını belirtmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tek parti döneminde, 1923'ten iktisadi bunalımın yaşandığı 1929 yılına kadar liberal iktisadi politikalar uygulanmıştır. 1930'dan 1932'ye dek devam eden devletçiliğe geçiş süreci ardından II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1938 yılına değin devletçi politikalar uygulama alanı bulmuştur. Bu savaşı takip eden dönemde savaş ekonomisi şartları geçerliliğini korumuş; fakat savaşın sonucunun "hür dünya" olarak kendini tanımlayan Kapitalist Batı Blok'u lehine sonuçlanması ülkede uygulanan iktisadi politikada değişikliği zorunlu kılmıştır. Başka bir ifadeyle dünya iki kutba bölünmüş, Soğuk Savaş döneminin başladığı süreçte Hür Dünya; siyasi ve iktisadi liberal ilkelerin kabulü ve otoriter, totaliter rejimlerin kesinlikle kabul edilmemesi düşüncesi ekseninde şekillenmiştir.

Çok partili demokratik hayata geçiş döneminde farklı algılayış tarzlarına sahip olan liberaller, Ali Fuat Başgil ve Ahmet Emin Yalman'ın öncülüğünde kurulan "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC) etrafında kenetlenerek "*Hür Fikirler*" mecmuası çıkarmışlardır. Bu dönemde liberallerin iktisadi yaklaşımını anlama noktasında mecmuanın bize önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda var olan düzenin sadece ne devleti ne de bireyi amaç edinmemesi gerektiği, devletin iktisadi hayata yönelik gerek kurucu gerekse de işletmeci olarak yer almaması vurgusu ön plana çıkmıştır. Gümrük setleri ile meydana getirilmiş himaye ile ülkede çeşitli şekillerde vuku bulacak teşvik ve tanzim sistemi savunusu "ölçülü/mutedil devletçilik" anlayışının kabulünün yansımasıdır. Liberal iktisadi yaklaşım ile plancılık arasında bir orta yolun bulunması gerekliliği, liberalizm ile sosyalizm arasındaki ilişki üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Liberalizmin tamamen salık verilmesinin topluma zarar vereceğini, sosyalizmin ise bireyin iktisadi yaşamına müdahale etmek suretiyle özgürlüğünü ortadan kaldıracığı üzerine temellendirilmiştir. Bireylerin şahsi girişim ile özgürlüklerinin garanti edilmesi, diğer taraftan ise planlı bir iktisadi kalkınmanın hedeflenmesinin zorunluluğu ifade edilmiştir.

Mecmuada ülkede uygulanan devletçilik anlayışı ve plancılık/milli himayecilik arasındaki fark net olarak ortaya konmuştur. Devletçilik uygulamasının bireysel özgürlüğün esasını oluşturan girişimlere yer bırakmaması tenkit edilmiş, zararlarına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Devletçilik politikasına yönelik tenkitlerin odak noktası plansızlığı ile sınırlarının net çizilmemiş olması üzerinden yapılmış, milli himaye politikası ise öngörüsüzlükle itham edilmiştir. Liberal iktisadi modelde de milli sanayinin himaye edilebileceğine yönelik düşünceler örnekleriyle işlenerek aktarılmıştır. Türkiye için önerilen iktisadi politikalara yönelik örneklik genel olarak Anglo Sakson toplumlar üzerinden sunulmuştur. Bu örneklik özelde Amerika'yı yansıtan bir model olarak işlenmiştir. Sosyalizm ve liberalizmin mukayesesinin yapıldığı birçok yazıda ayrıca Sovyet Rusya ile Amerika'nın da bu açıdan ele almasının tesadüfi olmadığı açıktır.

Özetle Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında çıkan mecmua ister istemez hem önceki iktisadi politikaların eleştirisini yapmış hem de dönemin konjonktüründen etkilenmiştir. Mecmuada esas itibarıyla "*liberal iktisadi yaklaşımın*" savunusuna yapılmış, fakat 1929 Ekonomik Bunalımı ardından uygulanmaya başlayan sosyal refah devleti anlayışından da etkilenilmiştir. Mecmua yazarlarınca 20. yüzyılın iktisat çağı olduğunun ve konuya gereken hassasiyetin gösterilmesinin "*fikir özgürlüğü*" açısından önemli olduğunun vurgulanması, liberalleşme ve demokratikleşmeye yönelik politikaların desteklendiğinin kanıtıdır. Türkiye'de Cumhuriyet döneminde 1929 İktisadi Buhranın akabinde uygulanmaya başlayan "*devletçilik*" politikalarının sıklıkla tartışma konusu yapılması, devletin ekonomik alana yönelik doğrudan müdahalesine taraftar olunmaması bakımından "*laissez-faire*" yaklaşımın sahiplenilmesi bakımından diğer dönemlerle kıyasla bir "*sürekliliği*" yansıttığı açıktır. Fakat mecmuada önerilen model incelendiğinde "*ölçülü/mutedil bir devletçilik*" anlayışının savunusunun yapılması "*bir orta yol arayışı*" içine de girildiğinin göstergesidir. HFYC'nin farklı anlayış tarzına sahip liberalleri bir çatı altında toplaması bu durumun yansıması olarak okunabilir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 100.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

3. Etik beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Bilgilendirme: Bu çalışma, yazara ait (2022) “Çok Partili Demokratik Siyasal Hayata Geçiş Döneminde Türkiye’de Liberal Düşünce ve Hür Fikirler Mecmuası” adlı yayınlanmamış doktora tezinin bazı kısımlardan kısmen yararlanılması ve gerekli eklemeler yapılarak tekrar gözden geçirilmesi doğrultusunda türetilmiştir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2007). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Yavuz Alogan (Çev.) Kaynak Yayınları.
- Avşar, A. (1998). *Bir partinin kapanmasında basının rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*. Kitabevi Yayını.
- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin ortaya çıkışı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), 136-158.
- Bayır, Ö. E. (2011). Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinde solda partileşme. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45), 45-72.
- Berktaş, F. (2007). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. H. Birsan Örs (Ed.). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler içinde* (ss. 47-115). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bila, H. (1079). *CHP tarihi: 1919-1979*. DMS Doruk Matbaacılık.
- Boaz, D. (1998). *Libertarianism a primer*. The Free Press.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de devletçilik*. İmge Yayınları.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2007)*. Savaş Yayınları.
- Buğra, A. (1995). *Devlet ve iş adamları*. Fikret Adaman (Çev.). İletişim Yayınları.
- Bulut, M. (2000). XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Merkantalistler. *Ekonomik Yaklaşım*, (39), 23-35.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1935). *CHP IV. Büyük Kurultayı Tutulgası*. (Erişim tarihi: 04.03.2020), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>.
- Coşar, N. (2004). *Kriz savaş ve bütçe politikası (1926-1950)*. Bağlam Yayınları.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de liberalizm (1860-1990)*. İmge Kitabevi.
- Çelik, G. (1993). Osmanlı iktisat zihniyetinde değişim. *İktisat ve İş Dünyası*, 14.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1), 79-96.
- Çiçek, A. C. ve Önalp, G. (2017). Çok partili siyasal hayatın ilk yıllarında liberal bir çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuad Başgil", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 2964-2979.
- Çoban, Y. (2012). *Türkiye ekonomisi*. İkinci Sayfa Yayınları.
- Demir, K. (2020). II. Abdülhamit dönemi basınında himaye politikaları ve sanayileşme tartışmaları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 477-508.

Demir, K. (2019). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'nde himaye düşüncesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 440-475.

Demirel, A. (2011). *I. Meclis'te muhalefet II. Grup*. İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2013). Tek partili dönem. Ahmet Demirel ve Süleyman Sözen (Ed.), *Türk Siyasal Hayatı* içinde (ss. 28-56). Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Dursun, D. (2017). Ali Fuat Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 52, 221-233.

Elma, F. (1996). *Liberal düşüncenin gelişim süreci ve Türkiye'ye yansımaları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.

Erdoğan, M. (1998). *Liberal toplum liberal siyaset*. Siyasal Kitapevi.

Erdoğan, M. (2002). *Türkiye özgürleşebilir mi?*, Liberte Yayınları.

Genç, M. (2015). *Devlet ve ekonomi*. Ötüken Yayınları.

Heaton, H. (1985). *Avrupa iktisat tarihi*. O. Aydoğmuş, M. Kılıçbay (Çev.). Vadi Yayınları.

Issawi, C. (1980). *The economic history of Turkey 1800-1914*. The University of Chicago Press.

İnce, E. (2008). *1945 Çiftçiye topraklandırma kanunu ve Türk siyasal yaşamına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

İnsel, A. (2005). Türkiye'de liberalizm kavramının soyçizgisi. Murat Yılmaz (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm 7* içinde (41-74). İletişim Yayınları.

İstanbul Tüccar Derneğinin Teşebbüsü İle Tertiplenen 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22 – 27 Kasım 1948). *Kongre bülteni*. Tan Matbaası.

İzol, R. ve Cingöz, M. (2020). Merkantalizm ve Sanayi Devrimi sürecinde Osmanlı Devleti'nin konumu. *Akademik Hassasiyetler*, 7, 379-394.

Karakoyunlu, Y. (1993). *Türkiye'de liberalizmin seyir defteri (1938-1991)*. Anap Bilimsel Yayınlar Dizisi-4.

Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi, sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. Timaş Yayınları.

Kılıçbay, M. A. (1994). Uyruktan vatandaşlığa, geçimden iktisada. *Türkiye Günlüğü*, (29).

Kibritçioğlu, A. (1994). Adam Smith'in uluslararası iktisat kuramı'na katkıları hakkında. *Ekonomik Yaklaşım*, 5 (12), 109-122.

Koç, A. (2014). *CHP'de ortanın solu söylemi ve 1965 seçimleri*. Dezanj Yayınları.

Kongar, E. (1999). *21. yüzyılda Türkiye*. Remzi Kitabevi.

Mardin, Ş. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e iktisadi düşüncenin gelişimi (1838-1918)*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 3. İletişim Yayınları.

Özgüven, A. (1991). *İktisadi düşünceler-doktrinler-teoriler*. Filiz Kitapevi.

Payaslı, V. (2011). Çok partili hayata geçiş sürecinde devletçilik politikası üzerine bir değerlendirme (1939-1950). *CTAD*, (13), 123-140.

Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş-nicel ve nitel yaklaşımlar*. D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz (Çev.). Siyasal Kitabevi.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227-250.

Sallan, S. (1999). *Yeni liberalizmde piyasa-refah devleti anlayışı: İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.

Sancaktar, C. (2012). Türkiye’de çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu: siyasal değişimin iç ve dış dinamikleri. *Bilgi Strateji Dergisi*, 4 (7), 31-61.

Sarıca, M. (1987). *Siyasal düşünceler tarihi*. Gerçek Yayınevi.

Savaş, Vural F. (1997). *İktisatın tarihi*. Liberal Düşünce Topluluğu Yayını.

Sevgi, C. (1994). *Sanayileşme sürecinde Türkiye ve sanayi kuruluşlarını alansal dağılımı*. Beta Basım Yayın Dağıtım.

Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Türkiye’de liberal düşüncenin gelişimi ve doğuşu. *Liberal Düşünce Dergisi*, (Erişim tarihi: 03.12.2020), <https://yunus.hacettepe.edu.tr/mehmets/liberalizmindogusu.pdf>.

Sucu, İ. (2020). İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk modernleşmesindeki aks değişiminin izleri: Hür Fikirler Mecmuası”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 62-76.

Sungu, İ. (1940). *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar*. Tanzimat I. Maarif Matbaası.

Şahin, H. (2007). *Türkiye ekonomisi*. Ezgi Kitabevi.

Şahin, A. (2008). Türkiye’nin çok partili hayata geçiş sürecinde seçimler ve seçmen davranışları, (Erişim tarihi: 10.07.2020), <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/1946secimleri.pdf>.

Şahin, R. (2019). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu’nda neden başlamadı?. *Business, Economics and Management Research Journal*, 2 (1), 1-16.

Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 107-120.

Tekin, Y. ve Okutan, M. Ç. (2006). *Türk siyasal hayatı*. Orion Kitabevi.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de siyasal partiler 1859-1952*. Doğan Kardeş Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1992). *Siyasi partiler*. Doğan Kardeş Basımevi.

Timur, T. (2003). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. İmge Kitabevi.

Tok, N. (2014). Siyasi İdeolojiler. Halis Çetin (Ed.), *Siyaset Bilimi içinde* (ss. 169-255). Orion Kitabevi.

Tokgöz, E. (2007). *Türkiye’nin iktisadi gelişme tarihi*. İmaj Yayınevi.

Toprak, Z. (2003). *İttihat ve Terakki ve cihan harbi: savaş ekonomisi ve Türkiye’de devletçilik*. Homer Kitabevi.

Toprak, Z. (2013). Psikolojiden sosyolojiye Türkiye’de Durkheim sosyolojisinin doğuşu. *Toplumsal Tarih*, (238), 22-32.

Uyar, H. (2012). *Tek Parti dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut Yayıncılık.

Ülken, H. Z. (2005). *Çağdaş düşünce tarihi*. Ülken Yayınları.

Yayla, A. (2002). *Liberalizm*. Liberte Yayınları.

Yereli, A. B. (2003). *Ekonomik özgürlükler birey – devlet ilişkisi*. Damat Matbaacılık.

Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş siyasal akımlar*. Vadi Yayınları.

Yerasimos, S. (1992). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*. Belge Yayınları.

Yüksel, N. (2004). *Fikir Hareketleri dergisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.

Zürcher, Eric J. (2005). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. Yasemin Saner Gören (Çev.). İletişim Yayınları.

“Hür Fikirler” Mecmuasında Yer Alan Makaleler

Alkan, İ. (1949). Ekonomide devletçilik ve fert hürriyeti. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (4), 174-176,

Alkan, İ. (1949). Milli işletmeciliğimizi geliştirmeliyiz!. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (8), 301-304,

Armaoğlu, F. H. (1949). Bugünkü dünyamız. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (4), 181-184.

Bearce, A. ve Villanon, L. (1949). Amerikan işçileri Amerikan Serbest Teşebbüs Sistemi hakkında ne düşünüyorlar?. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (11), 553-555.

Edwards, A. (1949). İngiltere’deki Sosyalist Tecrübelerden Alınacak Dersler. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (9), 363-372.

Ege, N. N. (1949). Eski dünyada kapitalizm iflâs etmemiştir. fakat, kapitalistler kapitalizmi iflâsa sürüklemişlerdir. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (11), 579-586.

Emery, R. (1949). Sosyalizmin iflası. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (11), 573-578.

Hard, W. (1949). Demokrasi cihanından portreler. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (8), 316-323.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Beyannamesi (1948). *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (1), 46-50.

Okyar, O. (1948). İktisatta plan veya plansızlık. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (1), 25-28.

Okyar, F. (1949). İktisadi buhrana dair II. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (6-7), 252-255.

Özgür, N. (1949). İç hadiseler/1948 Türkiye İktisat Kongresi. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (3), 138-142.

Özgür, N. (1949). Münevverlerimizi bekliyen vazife. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (4), 177-180.

Salvadori, M. (1948). Birleşik Amerika’da liberalizm. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (1), 32-35.

Tosun, K. (1949). Devletçilik meselemiz. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (4), 185-189.

Yalman, A. E. (1948). Liberallik modası geçmiş bir gidiş midir?. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (2), 55-58.

Yörük, A. K. (1949). Devletçilik ve hürriyet. *Hür Fikirler Mecmuası*, 1 (4), 147-157.

Extended Abstract

20. towards the end of the first half of the century, Turkey entered a period in which the pains of starting a new era were experienced under the influence of both external and internal factors. This process, called the transition period to multiparty life/democracy, has provided a suitable, albeit relative, environment for new searches, and has brought about the re-recollection of the concept of “civil society”, which has been shelved in political literature. The establishment of 1,341 associations and 16 political parties in the country in 1946 is an indication of this. One of these societies is “Society for Spreading Free Ideas/Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC)”, which was established in 1947 as a result of the joint work of Ali Fuat Başgil and Ahmet Emin Yalman and is the first civilian organization with liberal qualities. A year later, HFYC started publishing the magazine “Hür Fikirler” as the “main service and activity organ of this organization”. Having published only 11 issues, the magazine “Hür Fikirler” has managed to gather intellectuals with different liberal values around it. The basic principles of liberal thought have been defended in the magazine. In terms of reflecting the changing atmosphere of the period, economic issues were raised and discussed by the authors, and solution proposals were presented.

When we look at the economic programs implemented after the proclamation of the republic, there was a liberal period from 1923 to 1929, when there was an economic depression. Then, between 1930 and 1932, the transition process to the implementation of statist policies was observed. In the period between 1933 and 1938, statist policies were implemented. II. During World War II, the war economy was implemented and the equilibrium policy was followed. After the war, liberal values began to be accepted in the West. Due to the reasons related to the conjuncture that Turkey faces periodically, it has determined its direction as the West and has started to take steps in this direction. Intellectuals who could not remain insensitive to the developments of the period in question tried to shed light on the period by transferring their ideas to the pages of magazines. The intellectuals gathered around the magazine “Hür Fikirler” have also contributed to ideas by entering into such an effort.

In this direction, the main purpose of the study is to reveal the approach adopted by the magazine “Hür Fikirler”, which has managed to gather intellectuals with different liberal values around it from an economic point of view. Does the magazine “Hür Fikirler” reflect continuity, breakage or the search for a middle way with the economic approach it adopts? the answer to the question has been sought. Eighty-nine articles consisting of works in the magazine and five published declarations have been carefully examined to answer this question. Document and content analysis method was used in the study. In this context, the flow fiction of the text was first created by examining the development process of the economic liberal approach in the West. After that, the course of development of this approach, which was reflected on the face of Turkey at the last stage of the Ottoman Empire in the world, its manifestation in the light of different schools, limited to the transition period to a single party and democracy, was considered. In the light of all this information, the content analysis of the magazine “Hür Fikirler” was carried out.

The inability of the Ottoman Empire to keep up with both the practices of the Mercantilist period and the Industrial Revolution that took place later caused it to experience economic crises and suffer for a long period. This situation gave rise to a deeper sense of the need for a series of changes and transformations in the Ottoman Empire. Especially the modernization effort carried out economically, took place under the conditions brought about by the changes that have taken place along the century of 19.

Liberalization and democratization-oriented practices during the transition period to a democratic life have enabled civil society to come to life again. During this period, liberals with different ways of perception, who took the values of “democracy and freedom” as their guide, gathered around the magazine “Hür Fikirler” established under the leadership of Ali Fuat Başgil and Ahmet Emin Yalman. It was found that the liberal economic approach was mainly advocated in the magazine, but it was also found that it was influenced by the understanding of the social welfare state, which began to be applied after the Economic Depression of 1929. When the recommended model was examined, it was seen that the understanding of “moderate statesmanship” was reflected in the magazine. It has been emphasized in the magazine that the existing order should not only aim at neither the state nor the individual, and that the state should not take part in economic life both as a founder and as an operator. Rather than these, the protection of the incentive and regulation system, which will occur in various ways in the country with the patronage created by customs sets, has shown the acceptance of the understanding of measured statehood.

It has been criticized that the practice of statecraft does not leave room for initiatives that constitute the basis of individual freedom, and conclusions have been drawn to their detriment. The difference between the understanding of statecraft applied in the country and national patronage has been clearly revealed in the magazine. The focus of the criticisms against the statehood policy was made on its lack of planning and its borders were not clearly drawn, and the national patronage policy was accused of lack of foresight. In the liberal economic model,

the ideas that the national industry can be protected are processed and presented with examples. An example of the economic policies proposed for Turkey has been presented through Anglo Saxon societies in general. This example has been specially processed as a model reflecting America. In many articles comparing socialism and liberalism, it has also been found that Soviet Russia and America are also considered from this point of view.